

De Toorts

Natuurbeleving

IVN Zuid-Kennemerland

Nummer 121

Maart 2024

OVER DE TOORTS EN IVN ZUID-KENNEMERLAND

De Toorts is het blad van IVN Zuid-Kennemerland. Leden en donateurs ontvangen drie keer per jaar De Toorts. Leden ontvangen daarnaast het kwartaalblad 'Mens en Natuur' van IVN Nederland.

IVN, Instituut voor Natuureducatie en Duurzaamheid, is een vereniging van vrijwilligers die wil bijdragen aan een duurzame samenleving door mensen te betrekken bij natuur, milieu en landschap. Zo'n 20.000 ervaren vrijwilligers zetten zich actief in met educatie en voorlichtingsactiviteiten. Verspreid over Nederland heeft het IVN ruim 170 afdelingen.

Lid of donateur

IVN-leden zijn per definitie actief binnen de afdeling. Zij hoeven geen natuurgids te zijn, er zijn voldoende andere activiteiten waarbij mensen nodig zijn.

Mensen die het werk van het IVN een warm hart toedragen maar niet actief willen zijn, kunnen de afdeling financieel steunen. Er kunnen niet genoeg donateurs zijn! Mede door hun steun kunnen wij een groot publiek betrekken bij onze gratis educatieve activiteiten. De jaarbijdrage is voor leden minimaal €24 en voor donateurs minimaal €15.

Bestuur

Wim Swinkels (voorzitter): ivnzk.bestuur@gmail.com / 06.52788835

Peter Blondel (penningmeester, ledenadministratie):

ivnzk.peningmeester@gmail.com

Martin Ettema (algemeen bestuurslid)

Juno Rouwenhorst (algemeen bestuurslid)

Bank: NL89TRIO 0198308728 (Triodos bank) t.n.v. IVN Zuid-Kennemerland te Haarlem

Werkgroepen

Amfibieën, Vissen en Reptielen John de Jonge en Elly Stolwijk, arv.ivnzk@gmail.com.

Cursussen Arend Reinink, areinink1@gmail.com

Duurzame Leefomgeving en wijkvergroening

Wim Swinkels (waarnemend), ivnzk.duurzaam@gmail.com

Excursies (op aanvraag) Harry Lips (waarnemend),

ivnzk.excursies@gmail.com

Excursieplanner Gerard van Dijk, ivnzk.excursieplanning@gmail.com

Haarlemmermeer Anneke Wegman, ivnhaarlemmermeer@gmail.com

Kinderen Ellen Koomen, ivnzk.kinderen@gmail.com

Ledenadministratie ivnzk leden@gmail.com

Mediacontacten Ronald Cassee, ivnzk.publiciteit@gmail.com

Natuurkoffer Ans Boogers, ivnzk.natuurkoffer@gmail.com

Natuurwerkgroep Marc van Schie, 023.5351239,

marcmargriet@hetnet.nl

De Toorts Femke van den Berg, ivnzk.toorts@gmail.com

De Toortsdistributie Hennie Terpstra, 06.41388789,

terpstra.hennie@gmail.com

Vleermuizen Marja van Diemen, ivnzk.vleermuis@gmail.com

Webbeheer Jan-Willem Doornenbal, Ok Overbeek,

ivnzk.webbeheer@gmail.com

Contactpersonen

Landelijke IVN klachtenregeling Jan Saveur en Petra Bürmann, m.saveur@planet.nl

In dit nummer

Redactioneel	3
Nieuw redactielid	3
Aflossing van de wacht	3
Van het bestuur	4
Stinsenplantendag	4
Kennemer Vogeldag	4
Natuurkoffer	5
Kleine wintervlinder	5
In de wolken	6
Natuurbeleving vanaf 1900	7
Mossen	8
Natuurdagboek	9
Wintergasten in de AWD	10
Mijn favoriete plek	11
Bosbaden: cadeau aan jezelf	12
Door de ogen van een kind	13
Hoe herken je een vogel?	14
Uitgelicht: IVN ZK excursies	15

Colofon

De Toorts nummer 121, maart 2024, thema 'Natuurbeleving'.

Gastbijdragen van: Floor Briedé, Ronald Cassee, Anne Eckhardt, Dick van Gijlswijk, Marja van der Heiden, Cisca Klarenberg, Ellen Koomen, Ans Röling, Wim Swinkels en Dik Vonk.

Redactie: Femke van den Berg, Jany van Dijk, Loes van der Heijden, Sabina Larsen en Margo Slot. De redactie heeft het recht om bijdragen te redigeren of te weigeren.

Foto cover: Vogelspotten, Lida Zaremba

Druk: Editoo Arnhem (editoo.nl); op papier 'Helo', met FSC-keurmerk.

De volgende Toorts met thema 'Samenwerking' verschijnt in juni 2024.

Kopij graag uiterlijk half april 2024 digitaal aanleveren via ivnzk.toorts@gmail.com

REDACTIONEEL

Als jong meisje was ik al gefascineerd door de natuur. Het begon met de installatie als Jeugd natuurwachter met een multomap met interessante weetjes. Om mijn hoofd leeg te maken, ben ik het liefst in de natuur. Meestal is dit wandelend in een stevig tempo met oog voor alles rondom en boven mij. Iedereen beleeft natuur op zijn eigen manier. Zo zijn er mensen die zich helemaal verdiepen in een bepaald onderwerp. Diverse artikelen in deze Toorts geven hier blijk van.

De fascinatie van Sabina, onze nieuwe redactielid, voor wolken kan ik goed begrijpen. Ze stelt zich voor en heeft een informatief artikel over wolken geschreven. Het artikel van Ans Röling over bosbaden nodigt uit tot bezinning. Dick van Gijlswijk is gaandeweg de natuur in Nederland steeds meer gaan waarderen. Dik Vonk stuurde wetenswaardigheden over de kleine wintervlinder. Vanuit de Natuurgidsen Opleiding zijn inzendingen binnen gekomen van Marja van de Heiden en Floor Briedé. Cisca Klarenberg vertelt over de natuur door de ogen van een kind.

Het thema van de volgende Toorts is 'Samenwerking'. In de natuur kunnen dieren, insecten, bomen en schimmels op verschillende manieren samenwerken. Mensen werken ook samen in de natuur zoals bij een natuurwerkdag. De Toorts maken we ook met elkaar, stuur vooral ideeën, foto's en kopij naar de redactie.

Veel leesplezier.

*Namens de redactie,
Femke van den Berg*

Onder grote belangstelling werd op 18 januari in het Nationaal Park Zuid-Kennemerland de herdenkingsbank voor Hans Moolenaar ingehuldigd. *Fotograaf Hans Smits*

NIEUW GEZICHT BIJ REDACTIE DE TOORTS

Beste lezers, mijn naam is Sabina. Ik houd van de natuur en zag de vraag voorbij komen voor versterking op de redactie. Een mooie combinatie van redactiewerk en natuur lijkt mij heel leuk. Daar komt de opleiding Communicatie die ik gevolgd heb, weer om de hoek kijken, wat fijn is. In het verleden heb ik gewerkt als fotograaf. Ik vind het heerlijk om te fotograferen en nu kunnen de woorden mooi gecombineerd worden met beeld.

Ik ga graag naar het strand om uit te waaien en struin daarbij ook naar mooie vondsten. Daarnaast vind ik het leuk om creatief bezig te zijn van origami tot schilderen. Het is net waar mijn hoofd naar staat, ik ben altijd wel met iets bezig. En nu een nieuwe uitdaging voor de boeg waarbij ik met veel enthousiasme aan de slag ga!

Sabina Larsen

AFLOSSING VAN DE WACHT

Door het grote succes van Tierelier en de vele werkzaamheden voor de Vleermuiswerkgroep, was echt versterking van ons mediateam nodig. Gelukkig diende die zich in de loop van vorig jaar aan in de persoon van Anne Eckhardt. Anne is zeer welkom en een prima versterking in onze werkgroep Media. Zelf blijf ik actief in de redactie van Tierelier en de Vleermuiswerkgroep.

Even kennismaken

Sinds kort neem ik deel aan de werkgroep Media. Graag stel ik mij even voor. Mijn naam is Anne Eckhardt en ik woon in Haarlem. Ik ben zzp'er in marketing, communicatie en projectmanagement. Binnenkort hoop ik te starten met de opleiding tot docent NT2 (Nederlands aan anderstaligen). Ik heb een grote liefde voor taal én voor de natuur. Dat komt dus mooi samen in deze functie bij IVN Zuid-Kennemerland. Ik woon vlakbij Elswout, Midden-duin en Koningshof en ga daar vaak wandelen. Verder ben ik gek op het strand en de duinen vooral buiten de zomerdrukke.

Ik neem dus Ronald zijn taken over wat betreft de perscontacten en publiciteit rondom de excursies en evenementen. Inmiddels heb ik wel door dat er heel veel kennis bij de gidsen en andere organisatoren zit, waar ik dan ook graag gebruik van maak. Mochten jullie vragen hebben of hulp nodig hebben op het gebied van pers, PR of communicatie, neem dan gerust contact op!

Tot snel ziens of horens!

Anne Eckhardt ckdtproducties@gmail.com 06-39459525

VAN HET BESTUUR

De samenwerking tussen IVN, KNNV en de Vogelwerkgroep in onze regio uit zich jaarlijks in de gezamenlijke Nieuwjaarsbijeenkomst. Bij de voorbereiding hiervan hebben de drie verenigingen besloten om de succesvolle Natuurmarathon van afgelopen jaar in 2024 een vervolg te geven.

De traditionele nieuwjaarsquiz liet zien dat er zelfs voor natuurliefhebbers nog veel valt te leren. Met een stevig en gevarieerd programma van activiteiten kunnen we daar het komend jaar weer aan bijdragen. De Nieuwjaarsbijeenkomst was ook een mooie gelegenheid om de aanwezige deelnemers van de Natuur Gidsen Opleiding te ontmoeten.

Bij veel van onze activiteiten werken we samen met andere organisaties en terreinbeheerders. De natuurwerkgroep is een voorbeeld van samenwerking met de grote terreinbeheerders. De natuurpodcast de Tierelier heeft geleid tot een groeiend netwerk van samenwerkende organisaties zoals het Nationaal Park Zuid-Kennemerland en de Amsterdamse Waterleidingduinen. In de werkgroep vleermuizen wordt samengewerkt met onder andere een gemeente in de regio. In de Haarlemmermeer en Bloemendaal werken IVN'ers samen met de heemtuinen De Heimanshof en Thijsses Hof.

Uiteindelijk blijft onze kerndoelstelling natuureducatie en natuurbeleving. Dat dit hard nodig is, blijkt telkens weer uit onderzoeken. Meer kennis leidt aantoonbaar tot meer waardering voor de natuur. Het is ook gebleken dat nog niet de helft van de Nederlanders een beuk kan herkennen.

Genoeg te doen dit jaar en te bespreken op de Algemene Leden Vergadering van 12 maart.

*Namens het bestuur,
Wim Swinkels*

STINSENPLANTENDAG THIJSSE'S HOF 1 APRIL

Lente komt. *Fotograaf Marry van der Geest*

Op paasmaandag 1 april organiseren we weer de Stinsenplantendag in Thijsses Hof. Vanaf 11:00 uur mag je meelopen met een excursie en genieten van de kleurrijke pracht van de voorjaarsbloeiers. Voor kinderen zijn speurtochten uitgezet maar zij kunnen ook hun eigen bolletjes planten en inpakken om mee naar huis te nemen. Onze meesterverteller Piet Paree is er ook weer met zijn boeiende verhalen voor groot en klein. Binnen zijn er presentaties en een tentoonstelling over stinse-wetenswaardigheden. Thijsses Hof verkoopt planten en boeken en kwekerij Haarlems Klokkenpel staat er alweer voor de derde keer met hun bolgewas. IVN Zuid-Kennemerland en Thijsses Hof heten u van harte welkom. Koffie en thee staan voor u klaar.

KENNEMER VOGELDAG 100% KLUUT 7 APRIL

Sierlijke vogels.
Fotograaf Peter van den Klinkenberg

Schaduwspel.
Fotograaf Peter van den Klinkenberg

Tentoonstelling.
Fotograaf Lida Zaremba

Deelnemers Munitiebos.
Fotograaf Marc Heppener

Inmiddels is het alweer de 5e keer dat de Kennemer Vogeldag plaatsvindt. Een lustrium! Rondom en in het Fort Benoorden Spaarndam is er van alles te beleven voor alle leeftijden, bijvoorbeeld: waarom worden vogels geringd en hoe doen ze dat eigenlijk? Hoe herken je vogels als de kluut en de grutto en waarom roepen ze hun eigen naam? Welk verhaal vertelt een braakbal?

Antwoorden op deze en nog veel meer vragen krijgen bezoekers op de Kennemer Vogeldag op zondag 7 april van 7:00 tot 17:00 uur. Naast Fort Benoorden Spaarndam wordt ook het vogelrijke Landje van Gruijters en de Hekslootpolder bezocht. Dit allemaal onder de noemer 100% Kluut.

Weidsheid. *Fotograaf Femke van den Berg*

NATUURBELEVING VOOR JONG EN OUD

Ouderen die van zorg afhankelijk zijn door bijvoorbeeld fysieke of geheugenproblematiek maken vaak gebruik van dagopvang of wonen in een zorgcentrum. Deze mensen komen niet vaak meer buiten en in de natuur. Daarom brengt het IVN de natuur naar de mensen toe. We doen dit met de 'Natuurkoffer'. Sinds 2015 zijn we actief in Zuid-Kennemerland. We bezoeken met twee IVN'ers een groep van maximaal vijftien deelnemers.

Strandvondsten. *Fotograaf Ellen Koomen*

Natuurkaart. *Fotograaf Ans Boogers*

Natuurbeleving. *Fotograaf Ellen Koomen*

In onze 'natuurkoffer' brengen we twijgen en bloemen mee uit het seizoen, bolletjes, knolletjes en vogelnestjes in de lente, in de zomer zand en schelpen voor een klein strandje, bessen en paddenstoelen in de herfst. Meegebrachte opgezette dieren zijn altijd een succes. We luisteren samen naar vogelgeluiden, een gedicht en zingen een liedje. Centraal staat het beleven van de natuur met alle zintuigen. Over de meegebrachte natuur wordt verteld, er wordt geroken, geproefd, geluisterd en gevoeld. De deelnemers herinneren zich veel van vroeger en ze kunnen er soms prachtig over vertellen. Sinds de bijscholing vanuit het landelijk IVN maken we met de deelnemers hun eigen natuurkaart, aangepast aan het seizoen. Ze nemen deze vol trots mee.

Bij het afronden blijkt dat deelnemers en begeleiders hebben genoten van elkaars natuurbeleving van vroeger en nu. Een geslaagde natuurmiddag voor iedereen.

Lijkt het je leuk op pad te gaan met de natuurkoffer neem dan contact op met ivnzk.natuurkoffer@gmail.com.

Door Tierelier is in juni 2022 een natuurpodcast over de Natuurkoffer gemaakt. Deze is te beluisteren via Spotify.

Ellen Koomen, Paula Grubben en Ans Boogers

DE KLEINE WINTERVLINDER

Natuurbeleving kan op heel veel manieren. Een speciale vorm van beleving is tijdens de donkere uren in het bos. De mens is dan extra alert. Spoken en heksen bestaan niet. Maar van elfjes in het bos ben ik niet zeker. Met name in de weken rond Sinterklaas in de uren direct na zonsondergang kun je ze zien vliegen. Ze zitten op de boomstammen met hun vleugels opgeklapt. Met een mijnwerkerslampje en een nuchtere blik zie je dat het kleine wintervlinders zijn.

Paring wintervlinder.

Mannetjes wachten op vrouwtjes.

Moeilijk te vinden vrouwtje.

Met tientallen tegelijk zitten de eenzame mannetjes op de stammen. De vleugels van anderhalve centimeter vallen op in het lamplicht. Vrouwtjes zijn er veel minder en zijn moeilijk te vinden. Ze hebben geen vleugels, alleen minieme stompjes. De kleine wintervlinder verpopt in de grond. De vrouwtjes kruipen uit de pop langs boomstammen omhoog en hopen door een mannetje te worden opgemerkt. Na de paring gaan de vrouwtjes op weg naar de twijgen hoog in de kroon om eitjes af te zetten. In het voorjaar als de knoppen uitlopen, kunnen de jonge rupsjes dan direct aan hun maaltijd beginnen. De kleine wintervlinder eet niet maar heeft genoeg aan de reserves die in het rupsenstadium zijn aangemaakt. Een bijzonder diertje, waarneembaar in de donkere maanden met een zaklampje.

Auteur en fotograaf Dik Vonk

IN DE WOLKEN

Met je hoofd in de wolken, op een roze wolk zitten of een donderwolk boven 't hoofd, dit is een aantal spreekwoorden over wolken. Daarnaast zijn wolken ook fascinerend. Als kind keek ik altijd al naar de wolken om daar allerlei figuren in te zien. Vroeger dacht ik dat wolkenmakers door de schoorstenen van de fabrieken wolken maakten, maar zo werkt dat niet. Maar hoe ontstaan wolken en wat voor soorten zijn er zoal?

Wolken ontstaan als waterdamp opstijgt en hoger in de lucht afkoelt. Hoger in de atmosfeer, waar het kouder is, condenseert de waterdamp tot hele kleine watermoleculen. Die zich weer hechten aan grotere deeltjes in de lucht, dat vormt de basis van een wolk.

Er bestaan hoge wolken, middelhoge wolken, verticale wolken en lage wolken. Die onder te verdelen zijn in verschillende wolkensoorten. Hieronder staat een aantal wolkensoorten die mij een bepaalde beleving geven.

Hoge wolken, zoals windveren die pluimen in de lucht maken, of sluierbewolking, is de dunne bewolking die zeer hoog in de lucht voorkomt. Deze wolken bestaan voornamelijk uit ijskristallen. Ze zijn te zien bij mooi weer, je ziet de zon er vaak nog doorheen schijnen en soms dan ook met een

Stratocumulus.

mooie halo om de zon. Maar als men deze soorten bewolking ziet, is er weersverandering op komst en vaak duidt dat op slechter weer.

Daarnaast hebben we lage bewolking, die bestaat vooral uit waterdruppels. Er bestaan twee soorten lage bewolking, namelijk de stratocumulus en de stratus. Stratocumulus wolken bestaan uit één wolkenlaag met lichte en of donkere wolken, ze kunnen samensmelten en veranderen in een gesloten wolkenlaag. Uit deze wolken kan neerslag vallen in welke vorm dan ook,

als de laag voldoende dik is. Mist kan men ook onder lage bewolking rekenen. Bij lage bewolking is het vaak een grauwe dag, maar ondanks dat kunnen er toch mooie luchten zijn met lichtere en donkere wolkenpartijen.

Met donderwolken kan dat wel een ander verhaal zijn. Het kan een mooie dag zijn, totdat het weer omslaat, ineens kan het hartstikke donker worden buiten en gaat het los! De donderwolken zijn cumulonimbus wolken, dat zijn heel groot uitgegroeide cumuluswolken, die de welbekende stapelwolken vormen. De cumulonimbus is zo'n uitgegroeide stapelwolk, die ontstaat door onstabiele lucht. Deze wolken kunnen zo hoog groeien in de lucht dat de bovenkant ijs wordt. Ze stoten tegen een laag warme lucht aan, dat gezien kan worden als een soort dakje. Daardoor kunnen de wolken niet meer verder omhoog groeien en spreiden ze zich horizontaal uit. Zo ontstaat een aambeeld of paddenstoelvorm. Als je deze wolken ziet kan je er donder op zeggen dat er onweer komt, want deze wolken gaan daar altijd mee gepaard.

Gelukkig hebben de spreekwoordelijke donderwolken en de echte wolken in de lucht één ding gemeen, vroeg of laat lossen ze altijd op!

Auteur en fotograaf Sabina Larsen

Cumulus.

NATUURBELEVING VANAF 1900

De manier waarop wij tegenwoordig de natuur beleven, is voor een groot deel beïnvloed door het werk van twee onderwijzers: Jac. P. Thijssen en Eli Heimans. Als onderwijzers begonnen zij aan het begin van de twintigste eeuw op scholen met het uitdragen van hun ideeën over hoe je kennis kon maken met de natuur.

Schoolboekjes

Samen schreven zij schoolboekjes, stukjes in kranten en vooral populair waren de Verkade albums van Jac. P. Thijssen. De natuurplaatjes voor deze albums zaten verpakt bij de koeken of beschuiten van Verkade. Over de albums werd opgemerkt dat “de natuur met de ontbijtkoek de woning binnenkwam waar voorheen nooit iemand had stilgestaan bij het zingen van de lijster of het uitlopen van de hazelaar.”

Beschuit. *Fotograaf Femke van den Berg*

Bron: Bol.com

Natuurbescherming

De activiteiten van Thijssen en Heimans bleven niet beperkt tot het onderwijs. Zij stonden aan de basis van verenigingen die zich richtten op natuurbescherming zoals de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten. Naast het schrijven van diverse boeken werd het tijdschrift De Levende Natuur opgericht dat binnen enkele maanden duizend abonnees had.

De Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten werd opgericht met als doel het volk op te voeden tot liefde voor de natuur. Deze belerende opvatting maakte op enig moment plaats voor een meer realistische opvatting. Heimans erkende dat het doel kennismaking met de natuur goed was voor de sociale ontwikkeling maar vooral de gegoede middenstand had bereikt. Lang niet alle scholen maakten uitstapjes naar de natuur en het blad De Levende Natuur was voor een gewone werknemer te duur. Dit alles neemt niet weg dat de pedagogische vernieuwing die was ingezet door beide onderwijzers gedurende de twintigste eeuw meer navolging kreeg.

Thijssen's Hof

In 1925 werd ter ere van de zestigste verjaardag van Jac. P. Thijssen hem een stuk duingrond in Bloemendaal cadeau gedaan. Hier is een heemtuin aangelegd, een 'instructief plantsoen' met honderden plantensoorten, tientallen broedvogels, vlinders, libellen en paddenstoelen. Bedoeld om de bezoekers kennis te laten nemen van de natuur. Nog altijd wordt Thijssen's Hof door vele basisscholen bezocht.

Thijssen staat bekend als één van de eerste natuurbeschermers in Nederland. Hij was onder andere mede oprichter van de Vereniging tot bescherming van vogels. Thijssen overlijdt in 1945 maar zijn opvattingen over natuureducatie krijgen blijvend navolging.

Het IVN

In 1960 wordt het Instituut voor Natuureducatie opgericht, dat is voortgekomen uit de Bond tegen Verontreiniging van natuur en stad (1939). Deze bond wilde door de inzet van nachtwakers ongewenst gedrag van bezoekers in de natuur corrigeren.

Winters Thijssen's Hof.
Fotograaf Romanie de Groen

Entree. *Fotograaf Loes van der Heijden*

Het IVN wilde niet corrigeren, maar legde de nadruk op natuureducatie. Er ontstonden al snel diverse afdelingen en werkgroepen die zich richtten op bijvoorbeeld vogels, amfibieën, vissen en reptielen. Er werden cursussen georganiseerd en duizenden natuurgidsen opgeleid. De voortzetting van het gedachtengoed van Jac. P. Thijssen is evident.

De Toorts is één van de vele producten die zijn voortgekomen uit de beweging die destijds door Jac. P. Thijssen is begonnen.

Auteur Loes van der Heijden

ONDERTUSSEN BIJ DE NATUUR GIDSEN OPLEIDING

Afgelopen september is de Natuur Gidsen Opleiding (NGO) van start gegaan. De cursisten is gevraagd om een bijdrage voor de nieuwe rubriek "Ondertussen bij de NGO" te leveren. Voor deze Toorts wordt het spits afgebeten door Marja van der Heiden (mossen) en Floor Briedé (natuurdagboek).

MOSSEN

Op 13 november staan de mossen op het programma bij onze IVN-opleiding. Een nietig plantje zonder wortels of vatenstelsel dat ouder is dan onze zaadplanten. Ik heb er door de bescheiden afmetingen nooit aandacht aan geschonken. Erna Schreuder vertelt over allerlei soorten mossen. Daarna gaan we in groepjes aan de slag met mossen die we op naam moeten brengen. Ik zie nauwelijks verschil, probeer met mijn loepje onderscheid te zien. Hoe kun je dit leren? Ik voel mij uitgedaagd, frustratie alom en voel een drang om dit nader te onderzoeken. Deze avond heeft mijn leven veranderd!

De volgende dag zie ik overal mossen, waar ik ze nooit eerder gezien heb. Ik neem wat plukjes mee, maar hoe breng ik deze op naam? Ik bestel boeken over mossen: Veldgids mossen, Basisgids mossen en Beknopte mosflora van Nederland en België.

Het stroomt van de regen als wij met onze IVN-club in Elswout op zoek gaan naar mossen. Gewapend met mijn telefoon en een opschrijfboekje en een pen, die het al gauw niet meer doet, probeer ik te fotograferen en te noteren wat we zien. Ik doe de meegenomen mosjes op een ontbijtbordje en schrijf op kaartjes de naam erbij. Nu heb ik een beginnetje!

Hoe kan ik deze gevonden namen onthouden? Ik ga de mossen tekenen. Door te tekenen dwing je jezelf goed te kijken: hoe zit dit blaadje aan dat steeltje? Al gauw zijn al mijn ontbijtbordjes gevuld met mossen. Uren zit ik onder mijn bureaulamp te turen naar de plantjes. Wat een verscheidenheid! Maar regelmatig loop ik vast, kom ik er echt niet uit. Ik zoek op internet naar een Mossenwerkgroep en vind er één in Alkmaar.

De vrijdag daarna rijd ik naar Bergen, waar mensen van de BLWG Mossen en Korstmossen met elkaar de duinen in gaan. Ik mag mee met een groep die bestaat uit experts: boswachters, een ecooloog en onderzoekers. Maar vooral mensen die mij als beginner willen helpen iets van deze miniaturwereld te begrijpen. Ik krijg van iedereen kleine plukjes mos, die ik in een grote zak doe. De namen van het mos noteer ik in mijn notitieboekje. Thuisgekomen

kost het mij dagen om uit te pluizen welke naam ook alweer bij welk mos hoorde, maar dat ter zijde.

Erna heeft een binoculair voor mij meegenomen, die mag ik lenen van het IVN. Het mossenrijk komt op, nu de blaadjes zijn gevallen en de vaatplanten afgestorven. Ik ben mijn IVN-opleiding heel dankbaar dat ik dit heb mogen ontdekken!

Auteur en fotograaf Marja van der Heiden

Close-up fraai haarmos.

Gesnavigeld klauwtjesmos.

Gesteelde haarmuts.

Halve maantjesmos.

NATUURDAGBOEK GEDURENDE 12 WEKEN

Eind 2023 koos ik een observatiegebied, vlakbij mijn huis in Santpoort op het landgoed Spaarnberg. Zocher ontwierp dit gebied als park. Op zoek naar een mooi plekje in deze omgeving vroeg ik een stel hoveniers naar een “onbedorven” stukje. Ze wezen mij naar de overkant van de Wüstelaan, zo’n vijftiend meter verderop.

Week 38

Dit gebiedje wordt, in tegenstelling tot de rest van het park, niet beheerd. Blij verrast liep ik de volgende dag door een vrije opening in het hekwerk en betrad meteen een klein bos met oude bomen: zomereik, linde, kastanje, esdoorn. Daarna volgde een ruime, deels open plek met allerlei grassen en daar tussendoor madeliefjes, hondsdrif, paardenbloemen en klaver. Het leek niet gemaaid noch begraaasd te worden.

Toen ik even verder liep, kwam ik bij een modderig beekje. Het water stond laag, het was lang droog geweest. Het is misschien ook door Zocher aangelegd en het wordt gevoed met drangwater (kwel) uit de duinen. De lieflijkheid bekoorde mij. Niet ik koos het plekje uit, maar het plekje mij, zo leek het.

Week 39

Ik kijk mijn ogen uit! Wat groeit er veel als je goed kijkt! Ik zie grote en ook smalle (?) weegbree, krabbenscheer en pijpenstrootje in de sloot. Tussen het gras groeit brandnetel, fluitenkruid, groot heksenkruid en nagelkruid. Alles prachtig groen, alleen de grassen tonen wat verval. Het plekje is idyllisch, er komt niemand langs, je hoort alleen de ver weg voorbij razende auto’s. Wat had ik graag geleefd in de tijd van Zocher, lekker overal lópend naar toe en alle tijd van de wereld.

Bij de les hebben we het over planten en bodem. Toevallig staat er op “mijn plekje” een kastanje én een esdoorn. Ik kan nu meteen zien hoe het zit met de groei van de stengel. Tussen twee schublittekens zie ik de groei van de stengel in één seizoen. Dat is leuk!

Week 40

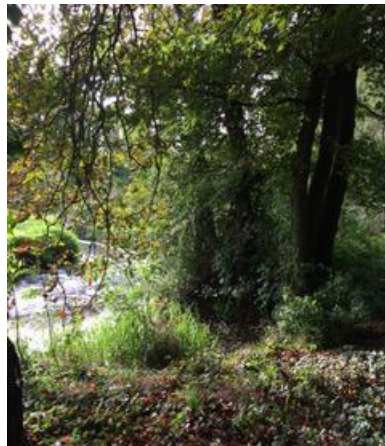
Er vallen gaandeweg steeds meer bladeren van de bomen. Maar er is ook

Elzenerfhoefmijt.

Verschillend in schors.

Observatieplek.

Galappel.

nog heel veel groen. De kastanjebladeren kleuren aan de rand wat bruin-geel, maar de esdoorn is nog helemaal groen en de zwarte els ook.

Week 41

Vandaag keek ik eens goed naar een elzenblad en zag ik iets wat ik moest opzoeken, het bleek de elzenerfhoefmijt. Kleine, bruine plekjes met zo hier en daar ook een gaatje in het blad.

Week 43

De kastanjebladeren zijn nu óf afgevallen óf helemaal verdord. Mooi dat ik nu weet waarom die bladeren vallen: zodat de bomen niet uitdrogen bij lagere temperaturen, als ze moeilijker water via de wortels kunnen opnemen. Er wordt een laagje kurk (afdichting!) gevormd tussen bladsteel en tak en daarna valt het blad.

De klimop stoort zich niet aan de lagere temperaturen. Ze groeit vrolijk door langs de stam van de kastanje (symbiose) en biedt tegelijk een thuis aan insecten, vogels en kleine zoogdieren. De natuur gaat in rust. Zo zie ik het, zo voel ik het.

Week 45

Wat zie ik nu? Een prachtig oranje-geel groepje koraalzwammetjes. Deze “opruimers”, saprophyten, hebben zich gevestigd tegen een dode boomstam. Van een naaldboom? Dat is immers waar de koraalzwam van houdt. Daarnaast groeit mos, een topkapselmos. Misschien Thujamos?

Week 46

Opeens een vondst: een galappel! Hij is vast uit de dichtbij staande zomereik gevallen en toevallig hier terecht gekomen. In de herfst verpoppen de larven van de galappelwesp zich en richting de zomer komen de mannetjes én vrouwtjes tevoorschijn uit de galappel.

Week 49

Het is alweer de laatste week van mijn observatieperiode van twaalf weken. Het is bijzonder om te ervaren wat voor invloed zo’n periode op je dagelijkse programma heeft. Het gaf mij rust en momenten van bezinning en reflectie, dát is wat natuur met je doet. Zodra ik zelf ga gidsen, zal ik dat de deelnemers dan ook mee geven: het belang van natuur voor ieders welbevinden.

Auteur en fotograaf Floor Briedé

WINTERGASTEN IN DE AWD

De gevoelstemperatuur is onder nul, sneeuw en ijskorsten bedekken de grond en het waait behoorlijk. Een groep warm ingepakte belangstellenden om vogels te gaan kijken, wordt over de drie gidsen verdeeld. Ik ga mee met Henk Boersbroek. Henk is al 40 jaar lid van de Vogelwerkgroep en volgt nu de Natuur Gidsen Opleiding. Hij wil zijn kennis verbreden en meer gaan gidsen.

Vogeltrek

Veel soorten zijn hier jaarrond te zien, maar hoeven daarom nog geen standvogel te zijn. De trek betekent niet altijd dat een soort periodes niet aanwezig is in ons land, maar voor de individuen geldt dit wel. Die trekken naar een ander leefgebied. De kraakeend die we zien, is hier een mooi voorbeeld van. In september - oktober is hun aantal in Nederland het grootst. Dan zijn hier zowel doortrekkers, die nog verder naar het zuiden gaan, als overwinteraars, die hier blijven tot het voorjaar. En in de zomer zijn hier de broedparen.

Water

We lopen langs de waterinlaat. Sinds 1852 wordt hier duinwater gewonnen. Tegenwoordig wordt voorgezuiverd rivierwater het terrein ingebracht, dat door natuurlijk verval in circa drie maanden door het duin terugstroomt naar de Oranjekom. Zo wordt hier jaarlijks 70 miljard liter water gezuiverd. Voorheen was de waterinlaat via open betonnen goten. Dit snelstromende water was aantrekkelijk voor sommige vogelsoorten, zoals de waterspreeuw. Nu de inlaat ondergronds is, laten deze soorten zich hier niet meer zien.

Prachtige kuif.

Overgangskleed

Bij de vogelkijkhut aangekomen, zien we enkele dodaarzen. Deze kleinste onder de futen heeft in de winter een lichtbruin winterkleed. Het zijn koddige vogels, die steeds onder water verdwijnen en elders weer opduiken. Ook zien we kraakeenden, herkenbaar aan een donkere achterkant en een opvallende kleur, maar met heel mooie schakering aan de zijkant. Dit kunnen we goed zien door een verrekijker. Dan het mannetje wintertaling met een opvallende, roomgele vlek aan weerszijden van de zwarte onderstaart. Het vrouwtje lijkt op een vrouwtje wilde eend, maar heeft een groen puntje aan de zijkant van het verendek. De vogels zijn niet altijd makkelijk te herkennen. Winter- en zomerkleed verschillen en ook de wisseling gaat bij niet iedere vogel tegelijk. Henk legt dit uit met mooie illustraties van de 'Collins bird guide' app, waarop je ook vogelgeluiden kunt horen. Erg handig.

Foerageren

We zien drie manieren om voedsel te zoeken. De kuifeenden duiken steeds onder water om een stuk verder weer boven te komen. De slobbeend die met zijn gekke, brede snavel al zwemmend de bovenlaag van het water afslobbert op lekkere hapjes en de wilde eenden die met kop onder en kont boven water grondelen.

Aan het eind van de excursie kijken wij vanuit de luwte van het pompgebouw nog een laatste maal over het water van de Oranjekom. En dan ... laat een ijsvogel met zijn prachtige blauw zich kort aan ons zien. Hij duikt, zit even op de brugrand en gaat er dan als een speer vandoor. En de excursiedeelneemmers keren tevreden huiswaarts, naar de warme kachel.

*Auteur Margo Slot
Fotograaf Andrea de Bakker*

Kraakeend.

Kleinste van de futen.

Winterse excursie.

mijn favoriete PLEK

Natuurbeleving maakt nogal wat los. Al vroeg had ik iets met de natuur, iets verbondens, zonder dat ik verder keek dan mijn neus lang was. Een mooie zonsopgang, een zonnige dag op het water of het maken van een schaatstocht op dichtgevroren sloten in een winters zonnetje, het was allemaal goed voor mij. Wat de natuur allemaal had te bieden, ontging mij bijna volledig. Vooral de onderwaterwereld was geheimzinnig. Ik er boven, vele schepselen erin, zonder dat ik daarvan kennis had.

Vooral vakanties versterkten mijn plezier om in de natuur te zijn. Mooie wandelingen, grote bossen en het bezoek aan natuurparken brachten nieuwe ervaringen met zich mee. De weidsheid van de vlakten, de bergen, en meren maakten een diepe indruk. Het lidmaatschap van een orchideeënvereniging vergrootte dat natuurgevoel. Wat is er mooier dan orchideeën in het veld te vinden? Een bezoek aan het Kennemermeer in het voorjaar is al voldoende om te genieten.

Eén van de mooiste plaatsen vond ik wel het Gasteretal in Zwitserland bij Kandersteg. Het dal weigerde zich in het begin van de vorige eeuw aan de Zwitsers te onderwerpen en bleef op een smalle weg na bijna ongerept. Het voetpad volgend en verder het dal in biedt fantastische uitzichten, snel en breedstromende beken en natuurlijk groeien er op verschillende plaatsen orchideeën.

Bij het zo genieten van de grootste natuur elders verbleekte de natuur die ons land te bieden heeft. De Oostvaardersplassen, de Veluwe en het Fochteloërveen legden het af tegen de indrukwekkende natuur in andere landen. Deze passieve natuurbeleving veranderde toch mettertijd. Na mijn

Muurpeper.

Grote parasolzwam.

Bruine kikker Koningshof.

Zwarte trilzwam Koningshof.

pensioen werd ik vrijwilliger bij Natuurmonumenten in Duin- en Kruidberg. Eén van de boswachters, Ruud Luntz, vertelde met enige regelmaat wat zich afspeelde op het terrein, waar planten feitelijk vandaan kwamen en wat de bedoelingen van de ingrepen waren die op dat moment werden uitgevoerd. Dat veranderde mijn kijk op het natuurgebeuren in de omgeving volkomen. Ik ben mij veel meer bewust van de dilemma's waarvoor natuurbeheer dagelijks staat. Eerdere ingrepen van mensen om duinen beheersbaar en economisch exploiteerbaar te maken, maken plaats voor herstelwerkzaam-

heden om de duinen een meer oorspronkelijk aanzien te geven en de biodiversiteit van flora en fauna te bevorderen.

Nu ik in Koningshof werk, kom ik er achter dat Koningshof veel heeft te bieden. Met de informatie die de verschillende boswachters ook hier gaven, besepte ik pas hoe rijk de natuur in onze omgeving is maar ook welke dilemma's erin liggen opgesloten. Ik hoop nog lang van die natuur te kunnen genieten.

Auteur en fotograaf Dick van Gijlswijk

BOSBADEN: EEN CADEAU AAN JEZELF

Laat je mobiele telefoon en je camera thuis, slenter langzaam zonder doel door het bos en dompel je onder in de bosatmosfeer. Als je dat al eens gedaan hebt, weet je dat je een soort van herboren terugkomt. Het hoofd leeg, tot rust gekomen en met nieuwe energie. Waar komt dat effect van zo'n bosbad vandaan?

Al een aantal jaren organiseerde ik samen met Ester Saelman mindfulness wandelingen voor het IVN. Een heerlijke relaxte wandeling met een aantal oefeningen onderweg waarbij we de zintuigen van de deelnemers triggerden en de natuurbeleving intenser werd. Dat was toen een nieuwe excursievorm voor IVN waarbij het overdragen van kennis secundair was. Deelnemers toonden zich verrast over de enorme ontspanning die ze na de wandeling voelden.

Shinrin Yoku

Op onze zoektocht naar een nieuwe excursievorm liepen we tegen een boekje aan over Shinrin Yoku. Het is in de jaren '80/90 ontwikkeld in Japan als therapievorm om de gezondheid van mensen te verbeteren. In Nederland vertalen we Shinrin Yoku met bosbaden, maar de feitelijke vertaling is bostherapie. Dat klinkt zwaar en het is echt niet zo dat je gezondheidsproblemen moet hebben om aan bosbaden mee te doen.

In Japan is Shinrin Yoku een populaire therapie tegen stress, futloosheid en andere kwalen. Er wordt daar ook veel onderzoek gedaan naar de effecten van de natuur op de gezondheid. Daaruit blijkt dat de natuur helpt verwonderen en ontspannen, maar ook dat zij onze fysieke, mentale en emotionele welzijn vergroot. Je versterkt met een bosbad je immuunsysteem.

Ontspannen in het bos. *Fotograaf Peter van de Beek*

Eigen versie

In de klassieke Japanse cultuur staan vijf elementen centraal: aarde (lichaam), water (geest), vuur (hart), wind (ziel) en leegte (lucht). Voor een optimaal welzijn streven ze naar een balans tussen de natuur, ons lichaam, onze geest en onze ziel. De 'uitnodigingen' (oefeningen) die we tijdens het wandelen doen hebben een relatie met deze elementen. We houden hier geen theoretische verhandeling over maar laten de deelnemers de effecten zelf ervaren.

Er zijn inmiddels meerdaagse cursussen/opleidingen in Nederland waarin je de filosofie eigen kan maken. Wij doen een aangepaste versie als introductie op Shinrin Yoku. Gewapend met een rugzak 'uitnodigingen' en weetjes uit de onderzoeken organiseerden we onze eerste bosbadexcursie in het Haarlemmermeerse bos in

Hoofddorp. De deelnemers waren enthousiast. Ook wij waren tevreden maar... we hadden van tevoren een route uitgestippeld: doelgericht dus. Bij de tweede wandeling lieten we dat ook los. Niet voorlopen. We vroegen de deelnemers om zich te laten leiden door hun gevoel. Spannend en het werkte superleuk.

Nieuw team

Ester is na de coronaperiode gestopt met georganiseerd bosbaden. Dit jaar ga ik samen met Astrid Weijers en twee stagiaires uit de Gidsenopleiding op 26 april het bos in. Een bosbad is voor mij iedere keer een cadeautje dat ik graag deel met andere mensen. Ik heb er weer veel zin in en hoop op veel aanmeldingen via ivnzk.haarlemmermeer@gmail.com.

Auteur Ans Röling

Mieke geeft introducties in Shinrin Yoku bij De Heimanshof. *Fotograaf Ans Röling*

Rustgevend groen. *Fotograaf Femke van den Berg*

Ontspannen in de natuur. *Fotograaf Ans Röling*

DOOR DE OGEN VAN EEN KIND

Bij het Panneland gaan we met een IVN-gids en een groep kinderen het duin in. Wat ruikt het lekker. We lopen tussen de dennenbomen en gaan duintje op en duintje af. Ik vind een stok en een andere jongen heeft er ook een gevonden, prachtig! We zwaaien met de stokken en willen riddertje spelen, maar de gids vindt dat gevaarlijk voor onze ogen.

Ze geeft ons een loeppotje om kleine dieren te bekijken. Ik weet dat onder een boomstronk veel diertjes zitten. We draaien de stronk een beetje en ja hoor het krioelt er van de pissebedden, naaktslakken en duizendpoten. Met het potje vang ik wat pissebedden. Tussen de pissebedden zijn er een paar die zich oprollen. Deze pissebed rolt door het potje en ik vind hem zo leuk. Onze gids legt uit dat de pissebed zich oprolt als bescherming. Als we het potje stilhouden gaat hij weer gewoon lopen, we laten ze weer lopen. De boomstronk leggen we netjes terug dan kunnen alle dieren zich weer in het donker verstoppen.

Later vang ik een kleine pad in het potje, hij is zo leuk dat ik hem wel mee naar huis wil nemen. Het padje moeten we laten waar hij gevonden is, bij zijn vriendjes. Opeens staan we oog in oog met een damhert. Hij is donkerbruin en heeft een groot gewei en rent weg het duin in.

Struinen door de natuur.

Als we verder wandelen horen we een specht en zien we hem op een boomstammetje zitten waar hij driftig aan het kloppen is om insecten te zoeken die onder de schors zitten. De gids vertelt dat dit de grote bonte specht is en laat ons de werkplaats van de specht zien: er liggen allemaal opengepikte dennenappels op de grond. Er liggen ook afgeknabbelde dennenappels. Eekhoorns doen dat en muizen knabbelen de dennenappels nog korter af. Ik stop een paar verschillende dennenappels

in mijn jaszak om aan mijn ouders en vriendjes te laten zien.

Een buizerd vliegt over en roept, het lijkt wel of hij miauwt en wat is hij groot! Oeps, daar rent weer een damhert en nog een! Het is tijd, we lopen naar de uitgang waar onze ouders staan te wachten. Jammer, ik zou nog wel langer in het duin willen blijven om nog meer damherten te zien.

*Auteur Cisca Klarenberg
Fotograaf Hans Smits*

Op zoek naar lekkers.

Machtig gewei.

Buizerd gespot.

HOE HERKEN JE EEN VOGEL?

Ik heb afgesproken met Johan Stuart naar aanleiding van de cursus vogelherkenning van de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland. Johan heeft zich jarenlang ingezet voor de vogelwereld en is nog steeds actief als excursieleider, waarbij hij zijn passie voor vogels op belangstellenden probeert over te brengen.

Herkennen

Als je vogels wilt leren herkennen, wanneer kun je daar dan het best mee beginnen? Johan geeft aan dat de beste periode om hiermee te beginnen januari/februari is omdat in het begin van het jaar een beperkt aantal vogels zingt. Je kunt de merels en zanglijsters horen. Omdat het blad nog niet aan de bomen zit, kun je de vogels ook goed waarnemen.

In mei daarentegen zit er veel blad aan de bomen. En omdat er elke week nieuwe soorten arriveren uit het zuiden is het dan een kakafonie van vogelgeluiden.

Manier van aanpak

Hoe begin je met vogels herkennen? Allereerst heb je geduld en doorzettingsvermogen nodig. Hoor je een vogel? Zoek hem dan op en determineer hem. Wat helpt is de app Merlin Bird ID die het geluid herkent en de soort toont.

Wat ook helpt is het zelf bedenken van ezelsbruggetjes om bepaalde vogel-

Makkelijk te herkennen.
Fotograaf Femke van den Berg

Vogeltrek. Fotograaf Femke van den Berg

Kenmerkend riedeltje.
Fotograaf Femke van den Berg

Nagenoeg verdwenen weidevogel. Fotograaf Peter van de Beek

zang te onthouden. Zo lijkt de zang van een koolmees op een fietspomp, zingt de tjiftjaf zijn eigen naam en lijkt het geluid van de heggenmus op een piepende snijboonmolen. Niet zo zeer het leren, maar vooral het genieten staat voorop bij de cursus. Het geeft een geluksgevoel als je een vogel aan zijn zang herkent, vertelt Johan.

Vogels tellen

In de cursus leer je ook hoe je vogels betrouwbaar kunt tellen. Grote groepen vogels in de polder kun je tellen met meerdere vogelaars. Je maakt onderling afspraken wie wat doet en maakt schattingen van aantallen vogels op afgepaste stukken water of land die je waarneemt met de verrekijker.

Vogels worden geteld om inzicht te krijgen in de ontwikkeling van de soorten. In vergelijking met 30 jaar geleden zie je minder weidevogels, zoals de watersnip of de grutto die nagenoeg zijn verdwenen als gevolg van verdroging. Ook de vos heeft invloed, hij wordt aangetrokken tot de laatste broedplekken van de weidevogels. Door middel van anti-vossenrasters wordt geprobeerd de weidevogels bescherming te bieden.

Uit tellingen blijkt dat door klimaatverandering bepaalde soorten noordelijker blijven overwinteren zoals het nonnetje, de toppereend en de watersnip. Daarentegen broeden de ijsvogel en de bijeneter nu meer in onze contreien.

Naast de tellingen, worden vogels door vogelaars soms van een chip of ring voorzien. Dit vindt plaats in de twee vogelringstations in onze regio. Het doel hiervan is om meer kennis te krijgen over de trek en de overleving van verschillende vogelsoorten.

Voor degenen die belangstelling hebben voor de cursus vogelherkenning van de Vogelwerkgroep, is Johans advies om je op de wachtlijst te laten zetten voor volgend jaar, de cursus voor dit jaar is volgeboekt. Meer informatie: www.vwgzkl.nl/cursussen

Auteur Loes van der Heijden

UIT GELICHT IVN-excursies Zuid-Kennemerland

LET OP Alle activiteiten zijn onder voorbehoud.

Voor actuele data, tijdstippen, informatie en andere activiteiten zie:

<https://www.ivn.nl/afdeling/zuid-kennemerland/activiteiten>

Opschonen Spaarne-oeveren

IVN Zuid-Kennemerland werkt op de landelijke opschoondag samen met de kanovereniging Trekvogels en scouting Kon-Tiki om de oeveren van het Spaarne en omstreken vrij te maken van zwerfafval. Graag aanmelden bij opschoon@jwd.dds.nl Jan-Willem Doornenbal
Vertrek: Kanovereniging Trekvogels, Spaarndamseweg 25 Haarlem.

Vogelzang op Elswout

In maart zijn de wintergasten nagenoeg verdwenen. De zomergasten moeten nog arriveren. De standvogels lijken even rust te hebben maar schijn bedriegt. Dit is het moment om de vaste bewoners van het bos goed te ontmoeten en hun vogelzang te leren. Reserveren verplicht via NPZK.
Vertrek: poortgebouw Elswoutlaan 12a Overveen.

Zomertijdavond belevingstocht

Bij deze wandeling zet je je zintuigen aan en laat je je verwonderen. Geholpen door aanwijzingen en kleine opdrachten van de gids, ervaren de deelnemers de rijkdom van de natuur, de weidsheid of de beslotenheid van diverse landschappen. Kneed je warm aan. Reserveren verplicht via NPZK.
Vertrek: NP Zuid-Kennemerland ingang Bleek en Berg, Bergweg Bloemendaal.

Van het Meertje van Caprera naar het Kopje

Het kletsnatte moeras bij het meertje van Caprera aan de ene kant, het hoge en droge duin van het Kopje aan de andere kant. Een spectaculaire overgang van laag en nat naar hoog en droog binnen enkele honderden meters.

Reserveren verplicht via NPZK.

Vertrek: ingang openluchttheater Caprera, Hoge Duin en Daalseweg 2 Bloemendaal.

Bosbaden Haarlemmermeerse bos

Laat je mobiele telefoon en camera thuis, slenter langzaam zonder doel door het bos en dompel je onder in de bosatmosfeer. Je komt een soort van herboren terug. Het hoofd leeg, tot rust gekomen en met nieuwe energie. Aanmelden bij ivnzk.haarlemmermeer@gmail.com

Vertrek: Haarlemmermeerse Bos, Papa's Beach House, IJweg 961 Hoofddorp.

Diersporen, waterbeestjes en bodemdiertjes

Ontdekkingstocht voor families, kinderen vanaf 4 jaar én hun ouders, door Middenduin. We gaan onder andere op zoek naar diersporen, waterbeestjes en bodemdiertjes. De waterdiertjes gaan we met kleine (loep)potjes heel goed bekijken. Reserveren is verplicht via NPZK.

Vertrek: Middenduin, ingang Duinlustweg Overveen eind van parkeerplaats.

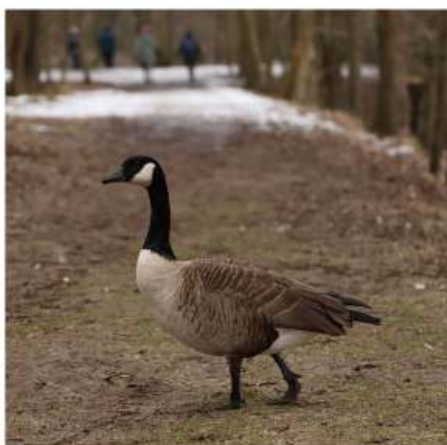
Luilakwandeling Haarlem

Luilakochtend is traditioneel een mooi moment om het ontwaken van de Haarlemse binnenstad te ervaren. Nog in alle rust merk je pas hoeveel vogels er zijn. In de krochten van de stad kom je de meest zeldzame plantjes tegen. En maak kennis met de verborgen groene enclaves. Natuur in de stad! Vooraf aanmelden is niet nodig.

Informatie Eric van Bakel ericvanbakel@hetnet.nl

Vertrek: Grote Markt standbeeld "De Hoofdwacht" Laurens Janszoon Coster.

Fotografen thema 'Natuurbeleving':
Andrea de Bakker, Peter van de Beek,
Femke van den Berg, Romanie de
Groen, Marja van der Heiden, Jolanda
Kanters en Ronald van Zon.

